

УДК 37.013.42:350.4

С. П. Тямало

**КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВИХОВАНЦІВ
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

В останні роки соціально-педагогічна наука, чуйно реагуючи на соціально-економічні зміни, прагне співвіднести свої власні засоби з тенденціями і змінами в соціальних процесах. Перетворення, що відбуваються, у суспільному устрої не могли не позначитися на виховному процесі, спеціально створюваному у реабілітаційних центрах для різних категорій дітей. Недоліки шкільного навчання і виховання, недосконалість наступної реабілітаційної роботи призводять до збільшення кількості дітей, чия поведінка виходить за межі моральних і правових норм. Кількість правопорушень, здійснених дітьми, є закономірним наслідком процесу соціальної деградації особистості. Саме тому проблеми, пов'язані з навчанням, вихованням, реабілітацією школярів у різних закладах освіти, постійно перебувають у центрі психолого-педагогічних досліджень. Це положення зумовило актуальність розробки проблеми удосконалення реабілітаційного процесу в реабілітаційних центрах, оздоровчих таборах, закладах освіти тощо.

Питання, пов'язані з організацією реабілітаційної роботи з різними категоріями населення, досліджували М. Вайзман, А. Гордеева, С. Єрмаков, О. Молчан, Р. Овчарова, С. Толстоухова, В. Чужикова, В. Шпак та ін. Специфіка організації діяльності в реабілітаційних центрах різного типу висвітлена в працях Б. Алмазова, С. Коношенка, В. Ляшенка, В. Нечипоренко. Підготовкою соціальних педагогів та соціальних працівників до здійснення реабілітаційної роботи з девіантними дітьми займалися В. Бочарова, Л. Міщик, А. Мудрик, Т. Калиновська, І. Пінчук й ін. На жаль, на сьогодні проблема комплексної реабілітації вихованців не знайшла достатнього висвітлення в соціально-педагогічній науці.

Саме тому метою цієї статті є обґрунтування сутності і змісту комплексної реабілітації вихованців як соціально-педагогічної проблеми.

У процесі дослідження проблеми з'явилося декілька психолого-педагогічних категорій, які відбивають сутність корекційної, компенсуючої педагогіки, таких як: депривовані і дезадаптовані діти, діти із специфічними потребами, девіантні, важковиховувані діти, психологічно нестійкі, з соціальними порушеннями вихованці. Тому для роботи з даними категоріями дітей виникла і виникає необхідність створити особливу педагогічну парадигму, яка б відображала суть проблеми та відповідала сучасним вимогам до реабілітації і виховання неповнолітніх з відхиленнями в поведінці.

Як доводить практика діяльності реабілітаційних центрів, такою парадигмою реабілітації і виховання може бути комплексна реабілітація вихованців. Комплексна реабілітація являє собою самостійну наукову категорію, що інтегрує медичну, соціальну, психологічну, педагогічну реабілітації та вирішує проблему становлення особистості вихованця [1, с. 17].

На сьогоднішній день серйозне занепокоєння викликає факт розладу великої кількості вихованців з реальною соціальною дійсністю і розуміння ними її вимог. Суть реабілітаційних заходів у цьому випадку і полягає у вирішенні проблем невідповідності між створеною дитиною дійсністю і тим, як вона її сприймає і враховує у своїй поведінці.

Для докладного розкриття сутності комплексної реабілітації вихованців доцільним є визначення її соціального простору. С. Коношенко стверджує, що соціальний простір комплексної реабілітації вихованців в умовах реабілітаційного центру поєднує дітей, які:

- не здатні самостійно адаптуватися до звичайного реабілітаційно-виховного середовища;
- позбавлені вдома нормальних умов виховання або відчують негаразди: матеріальні, фізичні, моральні тощо;
- виявляють негативне ставлення до реабілітаційно-виховного процесу закладу;
- на обставини реабілітації реагують по типу психологічного захисту;
- відчують емоційні перевантаження і переживання з приводу результатів своєї діяльності;
- мають нестійкі моральні цінності і не здатні співвіднести свої інтереси і потреби із загально прийнятими;
- підвладні частим коливанням настрою, депресії, духу протиріччя, емоційно неврівноважені й імпульсивні;
- відчують почуття відчуженості, яке характеризується поганими міжособистісними відносинами, недовірою до інших, низькою самооцінкою та ін. [2, с. 54].

Незаперечним є той факт, що в наш час відчувається гостра потреба надання соціальної та психолого-педагогічної допомоги дітям з проявами девіантної поведінки та дітям-сиротам. Ситуаційна специфічність симптомів їх середовищної дезадаптації припускає, що психічні і соціальні розлади слід розглядати у термінах взаємодії, оскільки проблема походження дезадаптації полягає не лише у самій дитині, але, головним чином, у взаємодії підлітка з оточуючим його реабілітаційно-виховним середовищем. Не можна не погодитися з Є. Лільїним, що для багатьох з вихованців реабілітаційного центру адаптація пов'язана з великими труднощами, а середовищну дезадаптацію вони самі без допомоги подолати не можуть, і вона погрожує перерости в них у стійкі форми девіантності, аж до деліквентності [3, с.107].

Вихованцю, як доводить практика, потрібна особлива система-посередник поміж його проблемами і соціумом. Ця реабілітаційно-виховна система повинна характеризуватися особливим терміном, що їй відповідатиме.

У пошуках такого терміну дослідники виходять із загальної концепції соціального відхилення, згідно якої воно має складатися із девіацій у трьох головних сферах: особистість, середовище й організм [4, с. 78]. Індивідуальна ж специфіка реалізації відхилення у поведінці й переживаннях полягає у пануванні: а) особистісного начала з його сукупністю соціально-психологічних елементів (моральна та правова свідомість, цінності, орієнтації, установки та ін.); б) впливу соціального середовища з його різноманітними властивостями (економічними, політичними, побутовими, культурними та ін.); в) індивідуальних властивостей дитини, що надають поведінці певну своєрідність [там само, с.79].

Термін перебування вихованців у реабілітаційному центрі повинен відповідати за своїм значенням та змістом уявленню про середовищу дезадаптацію, бути достатньо універсальним і знаходити своє втілення у будь-якому виді педагогічної діяльності, орієнтованої на подолання труднощів у реабілітації й вихованні, і відповідати за своїм значенням провідній меті цієї діяльності – відновленню прагнення ідентифікувати себе з первинним реабілітаційно-виховним колективом, із суспільством. Як доводить практика діяльності реабілітаційного центру, найбільш прийнятним з такого роду термінів є термін «комплексна реабілітація».

Комплексна реабілітація – медична, соціальна, психологічна, педагогічна – має багатий і різноманітний зміст, але вона недостатньо роз'яснена і уточнена, особливо для педагогічної теорії і практики, і в той же час вона є сучасним реальним виразом педагогічного оптимізму і гуманізму. У загальному вигляді її внутрішнього змісту комплексна реабілітація вихованців розуміється як комплекс медичних, психологічних, педагогічних та соціальних заходів, скерованих на відновлення або компенсацію порушених функцій організму та його праце спроможності [1, с. 56]. Медична, соціальна, психологічна, педагогічна реабілітація – це все терміни синонімічного ряду, які у широкому сенсі слова визначають відновлення здібностей особистості, її пластичності.

Проте концепція реабілітації не є самостійною дисципліною в традиційному розумінні цього слова, воно виконує лише інтегративну функцію в рамках тієї науки, яка її використовує. Для педагогіки реабілітація постає насамперед як цілепокладаюча категорія.

Комплексна реабілітація вихованців є дійова система заходів, спрямованих на досягнення мети – усунення проблем на шляху соціалізації особистості та її ідентифікації як соціальної істоти. Вона є одним з аспектів виховної діяльності, яка включає в себе специфічні установки, методичні принципи і практичні прийоми, мета яких полягає

у відновленні порушених зв'язків і відносин із середовищем існування: первинним навчальним колективом, сім'єю та середовищем неформального спілкування [3, с. 67].

Реабілітаційно-виховний підхід у педагогіці знаходиться не у створенні абсолютно нових форм роботи, а в оптимізації наявних засобів на користь дитини-сироти, що потребує соціальної і психологічної підтримки з метою полегшити їй повноцінну реалізацію своїх властивостей, здібностей і можливостей у конкретній соціальній ситуації з її протиріччями, недоліками і негараздами. Тому комплексну реабілітацію ми розглядаємо як соціальну підтримку по відношенню до тих груп дітей, які через ті чи інші причини опиняються в нерівному становищі порівняно своїх однолітків із благополучних сімей і не можуть покращити своє становище власними силами.

Провідним принципом комплексної реабілітації є використання сильних і слабких боків особистості й індивідуальності вихованця.

Основною метою комплексної реабілітації є психосоціальне відновлення порушень, компенсація дефекту і соціального відхилення в розвитку особистості шляхом педагогічних, психологічних, соціальних, правових, а інколи і медичних заходів.

Спираючись на доробок вітчизняного науковця в галузі реабілітаційної педагогіки С. Коношенка [2, с. 102 – 104], ми стверджуємо, що провідними завданнями комплексної реабілітації вихованців умовах реабілітаційного закладу є:

1. Створення рівноваги у психіці дитини, для чого потрібно:
а) змінити насамперед умови, тобто «вивести» дитину із того середовища, у якому в неї з'явилися небажані форми поведінки або реагування; б) підібрати індивідуально прийнятне середовище виховання і перевиховання та адаптувати його стосовно індивідуальних особливостей дитини; в) створити в ньому «поле можливостей» розвитку особистості, тобто середовище індивідуального і соціального простору, яке допоможе розкрити приховані можливості дитини-сироти, реалізувати її здібності;

2. Відновлення спільності інтересів і потреб дитини з первинним колективом, сім'єю і середовищем неформального спілкування, тобто виховним середовищем, подолання і компенсація культурних обмежень в поведінці дитини;

3. Створення з урахуванням вікової специфіки й індивідуальних відмінностей вихованця таких умов, які б забезпечували оптимальні форми подолання кризових періодів в житті індивіда.

4. Змістовну основу комплексної реабілітації повинні складати теорія і практика перевиховання, педагогічної корекції, соціальної і психологічної і адаптації. Спираючись на дослідження цих дисциплін комплексна реабілітація поєднує їх форми і методи і вводить на більш високий рівень.

Отже, комплексну реабілітацію ми розглядаємо як синтез ефективних досягнень науки, спрямованих на допомогу дитині у процесі соціалізації її особистості і вважаємо, комплексна реабілітація покликана бути дійовим засобом подолання середовищної та психологічної дезадаптації особистості до сучасних умов і стати новою парадигмою виховання дезадаптованих неповнолітніх в умовах реабілітаційного центру та в системі освіти взагалі.

Стаття не претендує на повне і всебічне вирішення порушених у ній питань, важливість і значущість яких актуалізується в період реформування системи освіти. Перспективними можуть бути дослідження з проблем вивчення взаємодії дитячих громадських організацій і загальноосвітніх навчальних закладів у комплексній реабілітації девіантної поведінки підлітків; розвиток у дітей несприйнятливості до негативних явищ побутового оточення; підвищення ролі й місця сім'ї в процесі комплексної реабілітації девіантної поведінки учнів.

Список використаної літератури

- 1. Гордеева А. В.** Реабилитационная педагогика в образовательном процессе / А. В. Гордеева. – М. : Академ. проект, 2005. – 126 с.
- 2. Коношенко С. В.** Реабілітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : монографія / С. В. Коношенко. – Слов'янськ : Печатный двор, 2009. – 251 с.
- 3. Лильин Е. Т.** Детская реабилитология : [учеб. пособие для системы послевуз. проф. образования врачей-педиатров] / Е. Т. Лильин, А. В. Доскин. – М. : Медкнига, 2008. – 292 с.
- 4. Психолого-педагогічна реабілітація «дітей вулиці»** / Л. І. Гриценко, Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська та ін. ; І. І. Цушко (ред.). – К. : Ніка-Центр, 2004. – 292 с.

Тямало С. П. Комплексна реабілітація вихованців як соціально-педагогічна проблема

У статті обґрунтовується необхідність створення особливої педагогічної парадигми, яка б відображала суть проблеми та відповідала сучасним вимогам до реабілітації і виховання дітей. Автор, спираючись на аналіз практичної діяльності реабілітаційних центрів, пропонує в якості такої парадигми реабілітації і виховання комплексну реабілітацію вихованців. Доводиться, що комплексна реабілітація є синтезом ефективних досягнень науки, спрямованих на допомогу дитині у процесі соціалізації її особистості. Автор переконує, що комплексна реабілітація покликана бути дійовим засобом подолання середовищної та психологічної дезадаптації особистості до сучасних умов і стати новою парадигмою виховання дезадаптованих неповнолітніх в умовах реабілітаційного центру та в системі освіти взагалі.

Ключові слова: вихованці, комплексна реабілітація, реабілітаційний центр, дезадаптація.

Тямало С. П. Комплексная реабилитация воспитанников как социально-педагогическая проблема

В статье обосновывается необходимость создания особой педагогической парадигмы, которая бы отображала суть проблемы и отвечала современным требованиям к реабилитации и воспитанию детей. Автор, опираясь на анализ практической деятельности реабилитационных центров, предлагает в качестве такой парадигмы реабилитации и воспитания комплексную реабилитацию воспитанников. Обосновывается, что комплексная реабилитация является синтезом эффективных достижений науки, направленных на помощь ребенку в процессе социализации ее личности. Автор убеждает, что комплексная реабилитация призвана быть действующим средством преодоления средовой и психологической дезадаптации личности к современным условиям и стать новой парадигмой воспитания дезадаптированных несовершеннолетних в условиях реабилитационного центра и в системе образования вообще.

Ключевые слова: воспитанники, комплексная реабилитация, реабилитационный центр, дезадаптация.

Tyamalo S. P. Complex rehabilitation of pupils as a socio-pedagogical problem

The article proves the necessity of creation of the special pedagogical paradigm that would reflect the essence of the problem and meet modern requirements to the rehabilitation and education of children. The author, relying on the analysis of practical activities of rehabilitation centers, serves as a paradigm for rehabilitation and education of comprehensive rehabilitation of pupils. It is proved that a complex rehabilitation is a synthesis of effective achievements of science, aimed to help the child in the process of socialization. It is proved that the guiding principle of comprehensive rehabilitation is to use the strengths and weaknesses of personality and individuality of the pupil. The main purpose of comprehensive psychosocial rehabilitation is the restoration of the compensation of the defect and social deviations in the development of personality by pedagogical, psychological, social, legal, and sometimes and medical measures. Complex rehabilitation is an independent scientific category, which integrates medical, social, psychological, pedagogical rehabilitation and solves the problem of the formation of the personality of the pupil.

The author convinces that the comprehensive rehabilitation is designed to be an effective means of overcoming psychological disadaptation of personality in the modern conditions and become a new paradigm of education maladjusted minors in a rehabilitation center and in the system of education in general.

Key words: students, comprehensive rehabilitation, rehabilitation center, disadaptation.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., доц. Коношенко С. В.